

Conferentie “Multiculturele wijken: de ruimte voor actieve participatie van bewoners”

30 november 2006

Beurs van Berlage te Amsterdam

Inhoud

Openingswoord door Mr. Sadik Harchaoui (Raad van Bestuur FORUM) en overhandiging Atelierbox aan de Minister van VROM – pagina 2

Reactie van Minister Winsemius van VROM - pagina 6

Inleiding door Martien de Vletter, Nederlands Architectuurinstituut:
Diversiteit in architectuur: verrijking of verarming voor ontmoetingen in steden en multiculturele wijken? – pagina 8

Prof.dr. Ronald van Kempen, Universiteit Utrecht/ NICIS:
Steden, wijken en migranten: problemen en perspectieven. – pagina 11

Paneldiscussie. *Flitsen en spitsen* – pagina 15

Verslagen van enkele workshops:

Culturele diversiteit in architectuur – pagina 19
Memar.Dutch architecten Ergun Erkoçu en Abdelhahab Hammiche

Rotterdam en Mensen maken de stad – pagina 22
Wim Lakmaker

Kamers met Kansen – pagina 25
Michael Turel

Openingswoord

Mr. Sadik Harchaoui

Voorzitter Raad van Bestuur FORUM

De heer Harchaoui geeft in zijn opening de huidige stand van zaken met betrekking tot multiculturele wijken. Het multicultureler worden van Nederland stelt nieuwe eisen aan ontwerpers en beleidsmakers op het gebied van wonen. Volgens Harchaoui betekent dit niet dat scheidslijnen moeten worden aangebracht tussen autochtonen en allochtonen. Wel zou er meer moeten worden gekeken naar initiatieven van de bewoners zelf. Een van de manieren om dit te doen is via de door FORUM opgezette 'woonateliers'. De ervaringen hiermee zijn beschreven in de Atelierbox die door de heer Harchaoui tijdens de conferentie wordt overhandigd aan de minister.

welkom

De heer Harchaoui heet alle aanwezigen van harte welkom. De deelnemers aan de conferentie kennen als geen ander de problematiek die op deze dag centraal staat en waar ook minister Winsemius zich op 1 november 2006 in de Volkskrant duidelijk over heeft uitgelaten: 140 buurten staan er bar slecht voor en 40 daarvan dreigen in de 'rode gevarezone' te komen. Buurten waar bewoners, allochtonen en autochtonen, het vertrouwen in het functioneren van het maatschappelijke middenveld dreigen te verliezen. Terwijl juist het maatschappelijk middenveld een belangrijke positieve rol kan spelen in het verbeteren van de kwaliteit van samenleven tussen burgers. Volgens de minister moet de komende jaren flink worden geïnvesteerd in deze buurten. Niet de stenen moeten centraal staan, maar de mensen. Terug dus naar de menselijke maat! Geef de buurt terug aan de mensen is zijn motto. Dit is ook het motto van de heer Harchaoui.

Door de laagdrempelige werkvorm van een woonatelier kunnen bewoners in deze buurten - autochtoon en allochtoon - gedeelde verantwoordelijkheid en burgerschap dragen.

woonateliers

Deze dag vormt voor FORUM een reden om trots te zijn. De Minister zal de zogeheten Atelierbox, een toolbox voor professionals, en een DVD-trailer over het *Andere Bouwen* worden overhandigd. Ruim vijf jaar lang is FORUM in samenwerking met plaatselijke corporaties, gemeenten, bewoners- en zelforganisaties en welzijnsorganisaties op zoek gegaan naar nieuwe interactieve werkvormen om bewoners in multi-etnische wijken met elkaar in contact te brengen om samen te werken aan de herontwikkeling en inrichting van hun wijk. In het rapport *'Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden'* van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling wordt gewezen op het belang van investeren in interetnische ontmoeting. Dat is ook het vertrekpunt van FORUM in de zoektocht naar nieuwe interactieve werkvormen met burgers. In diverse gemeenten zijn zogeheten woonateliers samen en voor bewoners uitgevoerd juist in die 'buurten waar rampspoed dreigt'. Door de laagdrempelige werkvorm van een woonatelier kunnen bewoners in deze buurten - autochtoon en allochtoon - gedeelde verantwoordelijkheid en burgerschap dragen. Het blijkt dat ze dat ook willen.

multicultureel Nederland

De Nederlandse bevolking is sinds de jaren zestig multicultureler geworden. Van de 16,7 miljoen Nederlanders behoren nu 1,7 miljoen tot niet-westerse allochtonen. In 2015 zal dit aantal verdubbeld zijn volgens een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau (*paragraaf integratie en minderheden, 2005*). Mensen uit andere landen hebben de afgelopen decennia werk en een toekomst in Nederland gezocht en velen hebben die gevonden. Veel van de ‘migrantenarbeiders’ die in de jaren zestig naar Nederland kwamen, zijn nieuwe Nederlanders en medelanders geworden. Dat betekent echter niet dat zij hun culturele achtergrond hebben verloochend.

Dit vraagt van stedenbouwkundigen, projectontwikkelaars, architecten en overheden aandacht bij het vormgeven en het multifunctioneel ontwerpen van de woonomgeving. Culturen verschillen in hun opvattingen en verwachtingen ten aanzien van de openbare ruimte en de indeling van woningen. Om mensen letterlijk en figuurlijk de ruimte te geven is ‘vrijheid van vormgeving’ een waardevol uitgangspunt voor stedelijke vormgeving en buurtontwerp, uiteraard met in achtname van kwaliteits- en welstandseisen. Daarnaast is het van belang te beseffen dat het grootste deel van de openbare maar ook private ruimte gedeelde ruimte is, waarvan verschillende mensen met verschillende culturele achtergronden gebruik maken. Fysieke indelingen, structuren en vormgeving kunnen sociale effecten opleveren: toegankelijkheid of uitsluiting, openbaarheid of beslotenheid. Voorkomen moet worden dat de fysieke structuren de mogelijkheden tot woongenot, emancipatie, culturele uitwisseling en sociale cohesie beperken.

kritische woonconsumenten

De heer Harchaoui wijst op enkele belangrijke onderzoeksrapporten van de VROM -raad, de Universiteit van Utrecht en van enkele commerciële bureaus (Motivaction, Smart Agency) die de laatste vijf jaar zijn verschenen en het onderwerp van vandaag raken. Het gaat om ‘Smaken verschillen’ (*over specifieke woonwensen van allochtonen, 2001, VROM-raad*), over persoonlijke wooncarrières van Turken en Marokkanen in Nederland (*Dr. Gideon Bolt, Universiteit van Utrecht*), over leefstijlbenaderingen, leefstijlonderzoeken onder Turken, Marokkanen, Surinamers en Antilianen. Maar ook op eigen onderzoeken van FORUM (*Ruimte voor de Islam, over stedelijke vernieuwing, voorzieningen en organisaties, 2006*). Alle hebben gemeen dat zij sterke aanbevelingen doen om scheidslijnen tussen autochtonen en allochtonen op het terrein van wonen en woonwensen en het gebruik van voorzieningen te niet te doen. De nieuwe Nederlanders met andere culturele achtergronden zijn anno 2006 net als de autochtone Nederlanders kritische woonconsumenten geworden.

De nieuwe Nederlanders met andere culturele achtergronden zijn anno 2006 net als de autochtone Nederlanders kritische woonconsumenten geworden.

oude stadswijken

Grote stappen voorwaarts kenmerken de huisvesting van migrantenarbeiders. Van pensions gingen ze naar zelfstandige woningen in de sociale huursector. Ze stroomden in in de sociale woningen in oude stadswijken, stadswijken die de laatste jaren vooral gekenmerkt worden door een negatief imago: wijken met verouderde woningtypen, verloedering, onveiligheid en samenlevingsproblemen tussen autochtone en allochtone bewoners. In deze stadswijken zijn autochtonen zijn weggetrokken en kwamen allochtonen er voor in de plaats. Deze wijken vragen bijzondere aandacht.

In het rapport ‘Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006; grote steden in demografisch perspectief’ van het Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken (WPRB), wordt onder meer gewezen op selectieve verhuisstromen

die de grote steden sneller doen verkleuren. Een op de drie grote stadsbewoners is van niet-westers allochtone herkomst. In 450 van de 11.000 buurten bestaat 25% van de bevolkingspopulatie uit niet-westerse allochtonen en in 90 buurten in de vier grote steden is het percentage zelfs 50% (SCP, 2005). Rotterdam is van deze steden het meest verkleurd (34,6%).

Daarentegen heeft een relatief grote groep hogere inkomens de voorkeur voor een stedelijke woonomgeving. Vooral middelgrote huur- of koopappartementen bij het centrum of grotere eengezinswoningen aan de rand van de stad zijn gewild. Zo ook door allochtone middeninkomensgroepen. Beide woningtypes zijn echter relatief schaars in de steden.

Over het algemeen is het woningbezit onder allochtonen nog klein. Volgens onderzoek van SPVA – 98 ISEO en het CPB is het woningbezit onder Marokkanen 5%, bij Turken 14%, bij Surinamers 21%, en bij Antillianen 16%. Terwijl dit bij autochtonen gemiddeld 43% is.

Een andere ontwikkeling in de steden is de hoge werkloosheid bij de lager opgeleiden en bij en jongere niet-westerse allochtonen uit deze wijken.

getto's of banlieus

Wat te doen? Kijken we lijdzaam toe hoe dit soort buurten uitgroeien tot de getto's (VS) of banlieus (Frankrijk) van Nederland? Of willen corporaties en gemeenten met minder angst en meer vertrouwen blijven investeren in de kwaliteit van samenleven tussen burgers in deze rampspoedbuurten? Niets doen leidt tot een grotere afstand tussen burgers en de politiek.

Overheidsmaatregelen als de 56 aanpakwijken en 13 adoptiewijken werken dan ook versterkend om actieve betrokkenheid onder burgers te bevorderen. De zoektocht van FORUM heeft bewezen dat investeren in de menselijke maat in multiculturele wijken leidt tot meer contact en ontmoeting tussen autochtone en allochtone bewoners. En tot meer binding met de eigen buurt.

Investeren in de menselijke maat in multiculturele wijken leidt tot meer contact en ontmoeting tussen autochtone en allochtone bewoners.

echte helden

De huidige koers van het beleid is gericht op ruimtelijke en sociale kwaliteit. Het richt zich op het verbeteren van cohesie en leefbaarheid. Maar dat lukt alleen in directe betrokkenheid doen met bewoners. Het is terecht dat het ministerie van VROM wijst op de creativiteit van bewoners en de echte helden van de wijk. Er zijn meer sporten op de woonladder nodig en het zelfontwikkende vermogen van de stad moet worden gestimuleerd door meer te investeren in onderwijs, werk, wonen, vrije tijd en ontmoeten. De steden moeten weer aantrekkelijk worden voor iedereen. Voorkomen moet worden dat de tweedeling tussen kansrijken en kansarmen toeneemt. Het aantal aandachtswijken is nog steeds substantieel. Deze wijken hebben te maken met een opeenstapeling van fysieke, sociale en economische problemen. Volgens de minister moet het Rijk de komende jaren ruim 1 miljard euro per jaar investeren om de maatschappelijke tweedeling tegen te gaan. Het huidige beleid moet daartoe worden aangepast. Vooral woningbouwcorporaties kunnen hierin een belangrijke rol spelen. Essentieel daarbij is het aansluiten bij de creatieve initiatieven en het ontwikkelende vermogen van de bewoners zelf. Volgens de minister zijn zij de echte helden van de wijk. Toch is het de nationale overheid die wil bezuinigen op het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing. En als dat inderdaad zijn beslag krijgt, heeft dat belangrijke consequenties voor de resultaten die zijn geboekt met het investeren in het ontwikkelende vermogen van bewoners.

basis van beschaving

Ook FORUM wil een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit van samenleven tussen burgers in ‘multiculturele wijken’. Zoals sinds de komst van migranten in Nederland en Europa bekend is: in principe vestigen zij zich tijdelijk, maar een kleiner of groter deel van de groep blijft definitief in Nederland. Vaak volgt dan gezinshereniging en zien we geleidelijke processen van gesegregeerde buurten en langzame integratie van de tweede en derde generatie. FORUM onderschrijft de zorgpunten van de minister en zijn pleidooi voor nieuwe investeringen in stedelijke vernieuwing in oude wijken met concentraties van allochtone bevolkingsgroepen. Maar zoals Wil Tinnemans terecht opmerkt in het artikel van 7 november in de Volkskrant: ‘wij moeten geen sociale woningbouw, toegankelijke onderwijsfaciliteiten, betaalbare gezondheidszorg en leefbare sociale voorzieningen willen om (interetnische) spanningen tussen burgers te voorkomen, maar omdat ze de basis vormen van sociaal fatsoen en beschaving’.

Sociale woningbouw en toegankelijke voorzieningen vormen de basis van sociaal fatsoen en beschaving.

overhandiging atelierboxen

De heer Harchaoui overhandigt de Atelier-box en DVD- trailer aan minister Winsemius en bedankt het Ministerie voor de bijdrage aan de totstandkoming van de zogeheten ateliers met bewoners. In ruim vier jaar tijd zijn er circa 15 ateliers in opdracht van gemeenten en corporaties uitgevoerd. De ervaringen met de ateliers zijn beschreven en verzameld in de atelierbox. Daarnaast hebben prominente personen een bijdrage geleverd aan de discussie over multicultureel bouwen en wonen die FORUM in deze DVD-trailer heeft verfilmd. De DVD-trailer loopt voor op een nog af te ronden filmdocumentaire over dit onderwerp. FORUM heeft inmiddels het initiatief genomen tot een haalbaarheidsstudie naar een kenniscentrum op het terrein van multicultureel bouwen en wonen. Dit kenniscentrum moet lokale overheden, corporaties, architecten, projectontwikkelaars van dienst zijn in hun zoektocht naar kennis en methodieken ten aanzien van multicultureel bouwen en wonen. De heer Harchaoui hoopt dat het ministerie van VROM hiervan gebruik wil maken bij de 56 -aanpakwijken en 13-adoptiewijken. FORUM wil het ministerie hierbij graag van dienst zijn.

De heer Harchaoui wenst alle conferentiegangers een vruchtbare dag. De inhoudelijke bijdragen in de discussies van deze dag zullen van belang zijn voor nieuwe initiatieven in samenwerking met lokale overheden en woningcorporaties in multiculturele wijken.

Dr. Pieter Winsemius
Minister VROM

Minister Winsemius van VROM pleit in zijn reactie op de ontvangst van de Atelierbox voor meer aandacht voor de ideeën van bewoners zelf. Overheden en betrokken instellingen zouden bewoners moeten vragen wat ze zelf kunnen en willen doen en hen de ruimte bieden voor eigen inbreng. Het maatschappelijk middenveld zou vooral de 'baan moeten vege'.

fundamenten van integratie

Integratie valt of staat bij een aantal fundamenten. Buurten moeten veilig en schoon zijn. De doorstroming in die buurten moet beperkt zijn. Het moet mogelijk zijn wooncarrière te maken in de wijk zelf. En er moet een economisch perspectief zijn. Als mensen ergens komen wonen hebben ze twee doelen: werk en betere kansen voor de kinderen. Op elk van deze punten is de laatste tijd vooruitgang geboekt. Integratie is ook niet vrijblijvend. Er mogen eisen worden gesteld aan integratie, aan onszelf en aan anderen, bijvoorbeeld op het gebied van taal.

Als de basis voor integratie eenmaal is gelegd, is integratie een zaak van willen en kunnen. Je kunt het vergelijken met voetballen: als je een voetbalelftal hebt waarvan de mensen niet willen en niet kunnen voetballen, heb je een probleem. Dat geldt voor iedere samenleving: als mensen niet willen samenleven, of niet kunnen samenleven, dan gaat het niet. Daar liggen hele grote vragen.

Je kunt integratie vergelijken met voetballen: als je een voetbalelftal hebt waarbij de mensen niet willen en niet kunnen voetballen, dan heb je een probleem. Als mensen niet willen samenleven, dan gaat het niet.

onaangepaste Nederlanders

Het omgekeerde van integratie is segregatie, en als de behoeften van mensen niet worden bevredigd door de buitenwereld, keren deze mensen zich naar elkaar toe. Dat is veiliger. Maar als groepen zich naar binnenkeren, keren ze zich ook met de rug naar andere groepen. Tussen die groepen ontstaat dan ruimte. Die ruimte creëert ongemak en een gevoel van onveiligheid, want waar ruimtes zijn, ontstaat gerommel. Maar je kunt het deze mensen niet kwalijk nemen dat ze zich naar binnen keren. Als je dit wilt veranderen, dan moet je hun verhaal veranderen, dan moet je hen vragen wat ze zelf kunnen doen. De vraag is of Den Haag, gemeentes, de politie en andere overheden eigenlijk wel weten wat deze mensen kunnen en willen. Dat is een fascinerende vraag. Gedeeltelijk weten we het, maar misschien moet je het mensen wel meer vragen. Als er niet naar mensen wordt geluisterd, gaan ze wat anders doen.

Neem bijvoorbeeld de doorzonwoning, waarbij het licht van alle kanten naar binnen kan, en het zo lekker kan tochten. Alle vinexwijken zijn er mee volgebouwd. Nederlanders proberen op deze manier elk straaltje zonlicht nog op te vangen, maar wat doen de allochtonen? Zij doen de gordijnen dicht. Feitelijk is Nederland het enige land ter wereld waar die gordijnen openblijven. Daarmee zijn eigenlijk wij niet aangepast aan de mondiale multiculturele samenleving. Dit is een leuk voorbeeld van de eigenheid van culturen.

'Nederlanders proberen met hun doorzonwoning elk straaltje zonlicht op te vangen, maar wat doen de allochtonen? Zij doen de gordijnen dicht.'

risico van afglijden

Waar we nu over praten is huizen en wonen. Huizen zijn de uitvalsbasis voor het nastreven van integratie. Dat is pas het begin. We hebben die huizen en buurten nodig. En dan begint

het feest pas. Nu zijn er in Nederland zo'n 140 buurten waarvan we zeggen: daar gaat het niet goed. Maar sommige van die buurten komen in beweging en pakken zichzelf aan. We beginnen te leren hoe het moet. Gelukkig hebben we in Nederland geen 'banlieus' zoals in Frankrijk, of getto's zoals in de VS, maar toch gaat het niet overal even goed en zijn er mensen die zich niet veilig voelen. Er zijn 100 buurten die het risico lopen van afglijden. Dat kan in vijf jaar gebeurd zijn.

ontmoetingsplaatsen

Maar wat hier aan te doen? Een van de eerste dingen is toch het teruggeven van de openbare ruimte aan de bewoners. Bewoners willen weer eigenaar zijn van de eigen ruimte. En de openbare ruimte bestaat bij de gratie van ontmoetingsplaatsen. Een voorbeeld van een ontmoetingsplaats of integratieplaats is de buurtwinkel. Er wordt altijd gesproken over het verdwijnen van buurtwinkels in de dorpen, maar ook in de steden verdwijnen ze. Maar is er ook maar één beleid gericht op het behoud van buurtwinkels in de stad?

Andere voorbeelden van ontmoetingsplaatsen zijn scholen, het werk, maar het kan ook een moeder-kindcentrum zijn, zoals in Rotterdam. Of het korfbalveld, de ultieme sport voor integratie, want niemand in de wereld korfbalt nog, dus korfbal zou de ultieme integratie zijn. Maar wie moet deze integratie trekken? In de eerste plaats is dat het middenveld. Het maatschappelijk middenveld moet eisen van de politiek dat ze met een visie komt. Er moeten woningen komen waar mensen willen en kunnen blijven wonen. Ook de woningbouwcorporaties spelen hierin een belangrijke rol. Zij lopen voorop. Tegelijk moet nog veel evangelisatiewerk worden verricht. Bewoners moeten ruimte krijgen voor eigen invulling. Er zijn ontmoetingsplaatsen nodig als gezamenlijke identiteitspunten. Ontmoetingsplaatsen waar ook witte mensen komen zodat men van andermans cultuur kan leren.

'Er wordt altijd gesproken over het verdwijnen van buurtwinkels in de dorpen, maar ook in de steden verdwijnen ze. Maar is er ook maar één beleid gericht op het behoud van buurtwinkels in de stad?'

niet helpen

De multiculturele samenleving begint bij sociale ontmoeting en bouwt op het vertrouwen dat je in mensen moet hebben. Je moet mensen de ruimte laten. Om met Cruijff te spreken: Je moet niet helpen. Als je een goede buitenspeler hebt, moet je niet helpen. Je moet alleen weten wanneer je de baan moet vegen. Dat is de kunst van het middenveld.

Diversiteit in architectuur: verrijking of verarming voor ontmoetingen in steden en multiculturele wijken?

Martien de Vletter

Hoof presentatie bij het Nederlands Architectuur Instituut (NAI)

Martien de Vletter schetst in haar presentatie het beeld van de architectuur in de afgelopen decennia, waarbij vooral ook de jaren zeventig met haar inspraak interessant is voor de huidige ontwerpers en opdrachtgevers. Tegelijk betoogt ze dat allochtonen en autochtone bewoners helemaal niet zulke verschillende woonwensen hebben, en dat goede architectuur vooral begint bij goed opdrachtgeverschap. Vooral opdrachtgevers moeten hun werk serieus nemen en ontwerpers en architecten eerder in het proces betrekken.

culturele diversiteit

Een belangrijke vraag is natuurlijk wat culturele diversiteit is. Over wie of wat spreken we in dit opzicht? Persoonlijk stoort Martien de Vletter zich aan de manier waarop de term multicultureel of allochtoon gebruikt wordt voor alles en iedereen die niet al generaties lang in Nederland woont.

De bevolkingssamenstelling is in de afgelopen 30 jaar enorm veranderd, maar in de architectuur is hiervan weinig terug te vinden.

culturele uitwisseling

Fascinerend in Nederland is dat de bevolkingssamenstelling in de afgelopen 30 jaar enorm is veranderd, maar dat hiervan in de architectuur weinig is terug te vinden. De vraag is wat daar de reden van is. Zijn deze verschillende bevolkingsgroepen zo goed geïntegreerd dat het niet nodig is om anders te bouwen, of wordt er naar hen niet geluisterd door ontwerpers of bestuurders? Tegelijk zie je in de Europese architectuur wel degelijk een grote traditie van culturele uitwisseling terug. Een voorbeeld hiervan is het Gemeentemuseum in Den Haag. Hiervan wordt gezegd dat het is geïnspireerd op het Alhambra, en Moorse en islamitische invloeden heeft. In de afgelopen 100 jaar heeft veel meer uitwisseling plaatsgevonden dan we denken. Maar wat moeten we met de diversiteit in de architectuur? Martien de Vletter vindt dat in het bouwproces een belangrijke rol is weggelegd voor de opdrachtgevers, maar ook voor de toekomstige bewoners van die gebouwen.

inspraak

Architecten worstelen al decennia lang met de vraag voor wie de architectuur eigenlijk wordt gemaakt. Om dit te illustreren noemt zij voorbeelden van hoe hier in de afgelopen periode mee is omgegaan in Nederland. Het eerste voorbeeld is het dorp Nagele in de Noordoostpolder, gebouwd in de jaren vijftig. Kenmerkend is de grote centrale dorpsweide met daaromheen verschillende wijkjes. Hoewel Nagele een heel klein dorp was, werden overeenkomstig de verzuiling van die periode voor iedere geloofsgemeenschap een eigen kerk, school en woningen gebouwd. In de jaren vijftig werden die geloofsgemeenschappen dan ook als zeer divers beschouwd.

Stadsvernieuwing, foto: NAI

verloedering

In de jaren zeventig start in de steden de verloedering van met name de binnensteden. Om dit het hoofd te bieden ging men praten met bewoners en deed de inspraak zijn intrede. Op sommige plaatsen werd goed geluisterd naar de bewoners en werden verschillende soorten woningen gebouwd. Zo kwam het voor dat een rij van 46 woningen 24 verschillende plattegronden had. In deze werkwijze kwam de ontwerper hiërarchisch onderaan de rij en moest hij tekenen wat de bewoners wilden. Tegenwoordig wordt zo'n werkwijze niet meer geaccepteerd, maar het loont de moeite architecten en opdrachtgevers van nu nog eens goed naar die periode te laten kijken.

Deze werkwijze kwam de architectuur niet altijd ten goede. Slechts een enkele architect was in staat hier goed mee om te gaan en te luisteren naar de mensen en tegelijk iets goeds en moois te bouwen. Voorbeelden van deze architecten zijn Herman Herzberg, Aldo van Eijck en Jan Verhoeven. Zij hebben ondanks of juist dankzij de inspraak geweldige architectuur gemaakt.

In de jaren vijftig werd de bevolking van het dorp Nagele ook als heel divers gezien

rol bewoners

Maar hoe gaat het nu? Ook nu worden bewoners, en met name allochtone bewoners gevraagd mee te denken over de inrichting van hun eigen omgeving. De vraag is echter of allochtone bewoners andere wensen en ideeën hebben dan autochtone bewoners. Waarschijnlijk niet. Ook autochtone bewoners willen een huis met een patio, ruimte voor bezoek, en iedereen wil graag kopen.

Betekent dit dat architecten en opdrachtgevers niet hoeven te luisteren naar de bewoners? Natuurlijk wel, maar de vraag is naar wie geluisterd moet worden. Als het goede ontwerpers zijn die goed samenwerken met opdrachtgevers dan is de architectuur langer houdbaar en is inspraak van bewoners niet altijd nodig. 'Is er dan geen onderwerp?' vraagt Martien de Vletter zich af? Jawel, maar het onderwerp moet volgens haar 'goede architectuur voor iedereen' zijn, beginnend bij goed opdrachtgeverschap. Ook de inrichting van de publieke ruimte is wat haar betreft een belangrijk onderwerp.

Goede architectuur voor iedereen begint bij goed opdrachtgeverschap

openbare ruimte

Het opdrachtgeverschap voor die openbare ruimte is niet altijd even duidelijk, en ook hier geldt: onduidelijkheid bij opdrachtgevers leidt tot onduidelijke ontwerpen, en komt de inrichting van de openbare ruimte niet ten goede. Vooral opdrachtgevers moeten een belangrijke rol hierin spelen en ontwerpers eerder in het proces moeten betrekken.

Martien de Vletter sluit af met de opmerking: Geef de buurt terug aan de mensen, maar laat dat geen argument zijn voor opdrachtgevers en ontwerpers om hun werk niet serieus te nemen.

Steden, wijken en migranten: problemen en perspectieven

Ronald van Kempen,

Hoogleraar stadsgeografie, Universiteit Utrecht

Ronald van Kempen schetst een beeld van de Nederlandse steden vanuit het perspectief van wetenschappelijk onderzoek. Ook legt hij een relatie tussen de Nederlandse situatie en die in het buitenland. Verder plaatst hij vraagtekens bij een aantal uitgangspunten van het huidige stedelijk beleid: is het wel zo dat je minder kansen hebt als je in een armere wijk woont? Is differentiatie wel de oplossing? Van Kempen denkt dat de uitdaging voor de toekomst vooral ligt in het combineren van de verschillende beleidsthema's.

drama's en kansen

Welke beelden van de stad zijn er? Vaak leggen beelden over een stad óf de nadruk op het negatieve óf op het positieve. Ronald van Kempen stelt voor de nadruk op zowel het positieve als het negatieve te leggen. Zijn conclusies geeft hij al bij voorbaat: steden zijn kruidvat en kansenmachine tegelijk. De drama's van multiculturaliteit en integratie zijn tegelijk ook kansen voor allochtone en autochtone individuen, maar ook voor buurten en steden. In Nederland is er grote angst voor segregatie en concentratie. Maar voorzichtigheid is geboden bij het uitgangspunt dat menging van groepen dé oplossing is.

Beelden van de stad:

motor van economische ontwikkeling

“Steden zijn vanouds motoren van economische ontwikkeling ... innovatie en economische groei blijken nog steeds gebaat bij een concentratie van ondernemers, financiers en onderzoekers. In steden en hun ommeland is die kritische massa aanwezig ... Steden en stedelijke gebieden doen er dus toe, misschien zelfs steeds meer.”
Onderzoeksprogramma NICIS, 2006

potentieel kruidvat

“Door de grote achterstandspositie van bepaalde bevolkingsgroepen is de stad van vandaag niet alleen een broedplaats en een kansenmachine, maar ook een potentieel kruivvat omdat de grote ongelijkheid tussen groepen leidt tot onderlinge spanningen.”
Ministerie BZK (2006) “Steden van morgen, keuzes voor vandaag”.

integratiedrama

“Zonder deze problemen te bagatelliseren moet toch worden gezegd dat het staren naar het ‘drama’ van de integratie het zicht op alle leuks, lekkers en aardigs heeft vertroebeld.”
Persbericht naar aanleiding van de oratie van Jan Rath, Universiteit van Amsterdam

na-oorlogse wijken

De problemen doen zich het meeste voor in naoorlogse wijken. De situatie is per land verschillend. In Frankrijk, Nederland en Zweden is er sprake van een relatief groot aantal allochtonen in deze wijken. Dit aantal stijgt in de naoorlogse wijken nog steeds. In Duitsland en Hongarije is dit veel minder het geval en in Italië, Polen, Spanje en Slovenië is het aandeel allochtone bewoners in naoorlogse wijken bijna nihil.

Maar wat zijn nu de probleemwijken in Nederland? De definities hiervan verschillen. De ene keer wordt gesproken over de 140 wijken van het Grote Stedenbeleid, de andere keer over 56 prioriteitswijken of 13 adoptiewijken. Het kenmerk is wel dat het gaat om relatief grote wijken met een groeiend aantal allochtonen.

Welk verband is er tussen de concentratie van allochtonen in en de problemen in die wijken? Als je kijkt naar deze relatie blijkt dat het vaak voorkomt dat wijken met grote concentraties allochtonen veel problemen hebben en dat het maar weinig voorkomt dat deze wijken weinig problemen kennen. Aan de andere kant komt het ook vaak voor dat wijken met geringe concentraties allochtonen veel problemen hebben en komt het óók vaak voor dat zulke wijken weinig problemen kennen.

Europese wijken met veel allochtone bewoners:

- Bijlmer-Centrum, Amsterdam (84%)
- Kolenkit, Amsterdam (84%)
- Bijlmer Oost, Amsterdam (76%)
- Kanaleneiland, Utrecht (74%)
- Tensta, Stockholm (58%)
- Poplar Harca, London (58%)
- Raslat, Jönköping (47%)
- Nieuw-Hoograven, Utrecht (45%)
- Central Estates, Birmingham (39%)

botsing van culturen

Maar wat zijn nu precies de problemen die voorkomen in deze wijken? Waarom zijn concentraties van allochtonen problematisch? Bij concentraties van allochtonen heb je te maken met een enorm gemengde groep die aanleiding kan geven tot botsingen in culturen en leefstijlen. Als deze verschillen zich uiten in ergernissen, dan ontstaan problemen. De problemen in deze wijken lopen uiteen van vervuiling, asociaal en crimineel gedrag, hoge werkloosheid, dalende voorzieningen, et cetera.

buurteffecten

Vaak wordt in relatie tot deze multiculturele wijken gesproken over het zogenaamde buurteffect. Veel beleid is gestoeld op de gedachte dat er een buurteffect bestaat: als je in een wijk met veel allochtonen woont, ben je slechter af. Maar is dit ook zo? Zijn allochtonen die in een wijk wonen met veel allochtonen slechter af dan allochtonen die niet in een dergelijke wijk wonen. Hier wordt nog steeds veel onderzoek naar gedaan en iedereen spreekt elkaar hierin tegen.

Ook wordt gesproken over schooleffecten. Er zou invloed zijn van een grote concentratie allochtonen op school. Zo wordt soms gezegd: 'Rekenen leer je op school, taal leer je op straat'. Maar hierbij kun je vraagtekens plaatsen. De meningen en onderzoeken zijn hierover verdeeld. Hetzelfde geldt voor de invloed op de maatschappelijke kansen. Je kunt je afvragen of een concentratie van allochtonen wel tot een verslechtering van maatschappelijke kansen leidt. Wie bepaalt wat goed of slecht is?

gezelligheid

Maar er zijn ook positieve buurteffecten: een levendige buurtcultuur, een bruisend openbaar leven, gezelligheid door verschillende soorten winkels. Als je bij elkaar in de buurt woont, biedt dat ook de mogelijkheid om bijvoorbeeld nieuwkomers goed op te vangen, en hen snel

te laten integreren. Het samen in een buurt wonen geeft de mogelijkheid tot het behoud van de eigen cultuur, en het onderhouden van de sociale contacten.

‘Worden maatschappelijke kansen bepaald door degene die naast je wonen? Gedeeltelijk wel, maar denk eens aan uw eigen werk. Wat is de bepalende factor van uw huidige werksituatie? Heeft dat iets te maken met uw burenen?’

Foto: Kanaleneiland Utrecht, Afbeelding uit de presentatie van Ronald van Kempen

differentiatie als toverwoord

In Nederland proberen we deze wijken aan te pakken volgens de visie van het Grote Stedenbeleid: sociale, economische, maar vooral ook fysieke maatregelen door gedeeltelijk huizen te slopen en gedeeltelijk bestaande woningen op te waarderen. Differentiatie is het toverwoord. Door differentiatie in deze wijken worden vervallen woningen vervangen door betere woningen en ontstaan meer wooncarrièremogelijkheden in de wijk (doorstromen naar een betere woning). Hierdoor kan de middenklasse in de wijk blijven wonen en trekken zij niet weg. Hierdoor verminderen de problemen en kun je de concentratie tegengaan. Als je gedifferentieerd bouwt, krijg je ook een gedifferentieerde bevolking in die wijk.

dé oplossing?

Maar kun je met differentiatie alles bereiken? Volgens het ministerie van Binnenlandse zaken wel. In de nota *‘Steden van morgen, keuzes voor vandaag’* schrijft zij: ‘Een gevarieerde wijk, met daarbinnen homogene straten en buurten, combineert naar verwachting de broodnodige variatie en samenhang binnen de wijk.’ Maar hoe kun je in een *gevarieerde* wijk wonen met *homogene* straten?

Je kunt nogal wat vraagtekens plaatsen bij differentiatie in wonen. Ontstaan er nu wel zoveel gezellige contacten als de bewoners meer differentiëren? Er is onderzoek waaruit blijkt dat dat best tegenvalt. Mensen gaan vooral om met andere mensen die zij leuk vinden. Het contactpatroon wat ze hadden in een vorige wijk blijft gelijk en veranderd dus niet als ze in een geherstructureerde wijk komen te wonen. Mensen die in een geherstructureerde wijk komen wonen, gaan echt niet plotseling met die gezellige arme mensen praten nu ze in een koopwoning wonen. Zij denken niet: ‘Ooh, gezellig, ik ben hier nieuw, heb een koopwoning gekocht in een achterstandswijk en nu ga ik eens lekker praten met die mensen die in een achterstandspositie zitten’.

Ook zijn vraagtekens te plaatsen bij de veronderstelde sociale cohesie en automatische rolvoorbeelden van het plaatsen van mensen met betere posities en inkomens in de wijk. Leidt

dit tot betere integratie? Gaat het criminaliteit tegen? Gedeeltelijk wel, maar de problemen verplaatsen zich. En je moet je afvragen op welk niveau je wilt gaan mengen. Op straatniveau, wijkniveau? Hier wordt nauwelijks over nagedacht.

Mensen die in een geherstructureerde wijk in een koopwoning komen wonen, denken echt niet: 'Ooh, gezellig, nu ga ik eens lekker met die arme mensen praten.'

toekomstig beleid

Het toekomstig stedelijk beleid van de ministeries Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en Binnenlandse Zaken (BZK) richt zich de komende jaren vooral op de thema's Wonen, Werken, Leren en Veiligheid. Opvallend genoeg dus niet op integratie, economie en bereikbaarheid. Op zich is de keuze goed volgens Ronald van Kempen, maar hij waarschuwt ministeries en gemeentes voor het plaatsen van teveel schotten binnen deze sectoren. Hij denkt dat de kracht voor toekomstig beleid voor steden en de mensen in deze steden vooral ligt in de combinatie van deze aspecten. En dat is een ferme uitdaging. Dit betekent dat je ook moet gaan werken aan de integratie en samenwerking van de verschillende departementen en afdelingen bij de overheid. Ook zouden steden meer vrijheid moeten krijgen bij het uitvoeren van beleid en moet er worden gezorgd voor echte samenwerking tussen stedelijke partners. Ook moet niet alleen naar de steden worden gekeken, maar ook naar het gebied eromheen en zou bijvoorbeeld samenwerking met regiogemeentes moeten worden gezocht. En ook belangrijk: steden moeten niet alleen worden gezien als ellendige gebieden of 'hellholes'. Ingezet moet worden vooral op de daadwerkelijke verbetering van leefsituaties, en niet in de laatste plaats: zorg voor een integrerende minister.

Je moet je afvragen op welk niveau je wilt gaan mengen. Op straatniveau, op wijkniveau? Daar wordt op dit moment nauwelijks over nagedacht.

Enkele stellingen van Ronald van Kempen:

- *Voor de toekomst van de steden is het beter om vaker de positieve aspecten van steden (en zelfs achterstandswijken) te benadrukken*
- *Ruimtelijke concentraties van allochtonen zijn niet eng of gevaarlijk*
- *We weten nog veel te weinig van de effecten van sociale mix om daar harde en succesvolle beleidskeuzes in te maken*
- *Het is nog maar de vraag in hoeverre stedelijke vernieuwing leidt tot meer dan de beoogde differentiatie van de wijkbevolking*
- *Het is beter om in te zetten op mensen dan op wijken*

Flitsen en spitsen

Paneldiscussie met:

Ronald van Kempen, Netherlands Institute for City Innovation Studies (NICIS)/ UU

Martien de Vletter, Nederlands Architectuur Instituut (NAI)

Gerard Anderiesen, Algemene Woningbouw Vereniging (AWV), Amsterdam

Nadia Jellouli-Guachati, XS2N architect office

Charly Tomassen, gemeente Arnhem

Ineke Werner-Van Beek, VACpunt Wonen

Kristien Kop, Amsterdams Steunpunt Wonen

Onder leiding van Jan Leyenhorst (Organisatieadviseur Beerenschot)

Het panel discussieert samen met mensen uit de zaal over participatie, multicultureel bouwen en differentiatie. De volgende vragen komen aan bod: hoe kun je participatie bevorderen? Wat is de relatie met sociale cohesie? En wat is multicultureel bouwen eigenlijk? En moet de oplossing inderdaad worden gezocht in de richting van differentiatie? Maar van wat voor soort differentiatie valt het meest te verwachten?

participatie

De Algemene Woningbouwvereniging Amsterdam (AWV) organiseert de participatie als volgt: eerst worden zoveel mogelijk doelgroepen in een buurt in kaart gebracht. Daaruit probeert men een klankbordgroep tot stand te brengen. Het is echter lastig daarbij de allochtone bewoners te bereiken omdat communicatie vaak moeilijk is vanwege taalproblemen en analfabetisme. Daarom zou de manier waarop bewoners worden benaderd moeten veranderen. Dit zou kunnen door bijvoorbeeld met kleinere groepjes te werken en mensen persoonlijk te benaderen. Op de manier waarop het nu is geregeld komt het besef dat er iets gaat veranderen in hun buurt bij sommige bewoners pas op het moment dat de beslissing al is genomen. In de traditionele bewonersparticipatie zijn nu vooral Nederlanders van gemiddeld hogere leeftijd goed vertegenwoordigd. Andere bewoners ontbreken vaak.

cohesie

Ronald van Kempen vindt participatie vooral van belang omdat het kan leiden tot sociale cohesie. Tegelijk kan sociale cohesie op zijn beurt weer de participatie bevorderen. Het probleem zit 'm juist in de wijken waar de cohesie laag is. Juist dáár zou de participatie bevorderd moeten worden. In de praktijk doet vaak maar een beperkt en selectief groepje mee in het participatieproces. De uitdaging ligt er vooral in te zorgen dat méér mensen en meer verschillende mensen meedoen.

In Arnhem probeert men de participatie van bewoners te stimuleren via het 'Malburgse model'. Dit houdt in dat bewoners vanaf het begin op als min of meer gelijkwaardige partners bij het proces zijn betrokken. De afspraken hiervoor zijn vastgelegd in een convenant. Jaarlijks wordt een zogenaamde balansdag georganiseerd waarbij de gemeente, woningbouwcorporaties en bewoners evalueren hoe het proces verloopt.

De uitdaging is vooral meer mensen en meer verschillende mensen mee laten doen in het participatieproces

afschaffen witte vergadercultuur

Vanuit de zaal wordt een voorbeeld van participatie in de Bijlmer ingebracht, waar in de praktijk vooral witte mannen uit de leeftijdscategorie 55+ betrokken zijn bij de reguliere participatie. Dit houdt in dat andere manieren moeten worden gezocht om andere categorieën erbij te betrekken. Wat in de Bijlmer heeft gewerkt: de witte vergadercultuur afschaffen en niet meer zeuren over details en wat voor deur er moet komen, maar mensen gericht op thema's uitnodigen. Bijvoorbeeld over veranderingen in de indeling van woning of berging. Beheerders zouden persoonlijk langs de deuren moeten gaan om mensen uit te nodigen. En bijeenkomsten zouden niet meer moeten worden georganiseerd met koffie en thee van half acht tot elf, maar met fernandes, sateetjes en pasteitjes. Het lastigst is allochtone bewoners in een bewonerscommissie krijgen, omdat hier een echte vergadercultuur heerst. De meeste allochtone bewoners zijn geen vergadertijgers. Ze willen vaak nog wel plaatsnemen in een klankbordgroep of panel, omdat deze veel informeler zijn.

persoonlijke benadering

Martien de Vletter heeft onderzoek gedaan naar de architectuur en stedenbouw van de jaren zeventig, en onder andere de inspraak daarin. Daaruit bleek, in overeenstemming wat hiervoor werd gezegd, dat de architecten die de inspraak overleefden de discussie lieten gaan over de meer algemene, essentiële zaken of thema's en niet over allerlei details. Als je als architect in staat bent het gesprek te laten gaan over de grote lijnen en essentiële zaken, lijkt het met de details ook wel goed te komen.

De vraag is of je mensen uit verschillende culturen ook nog weer verschillend moet benaderen. Volgens een conferentiedeelnemer hoeft dat niet, zolang je de mensen maar persoonlijk benadert en echt voor hen open staat. Een andere deelneemster merkt op dat je juist verbindingen tussen de groepen moet zien te leggen. De witte vergadercultuur is er één, de overlegstijl van andere groepen is er ook één. De vraag is meer: hoe gaan we die verbindingen zoeken? Hoe zorgen we er voor dat bewoners in een panel ook werkelijk invloed krijgen op het beleid? Dit is tevens een vraag aan de corporaties in Amsterdam.

Om de participatie van allochtone bewoners te bevorderen zou je bijeenkomsten op thema moeten organiseren en geen koffie en thee moeten serveren, maar fernandes en sateetjes en pasteitjes.

praten over wooncarrières

Nadia Jellouli-Guachati noemt als voorbeeld van een succesvol participatieproces haar ervaring in Helmond-Oost en Breda. Hier werden bewoners van verschillende achtergronden in een vroegtijdig stadium ingeschakeld om te praten over hun wooncarrières. Het gesprek over zoiets herkenbaars als wonen leidde tot wederzijdse herkenning. In dit proces had de architect vooral een informerende en coördinerende rol. De input van de bewoners leverde op deze manier, samen met de ideeën van de architect, een aardige discussie op met gemeentes en corporaties. Veel mensen gaven aan dat ze ondanks de vele negatieve punten van hun wijk, toch graag in de wijk wilden blijven wonen. De uitdaging voor de corporatie is dan ook te kijken hoe ze deze mensen vast kunnen houden.

differentiatie

Een van de stellingen van Ronald van Kempen bij zijn presentatie was: 'Het is nog maar de vraag in hoeverre stedelijke vernieuwing leidt tot meer dan de beoogde differentiatie van de wijkbevolking.' Het achterliggende idee van deze stelling is dat de verwachting bij stedelijke vernieuwing altijd heel groot is, alsof de hele samenleving hiervan gelijk beter wordt. Maar volgens Ronald van Kempen moet je hiervan niet te hoge verwachtingen hebben en er niet

van uitgaan dat de nieuwkomers gaan mengen met de oudgedienden. Bovendien zijn er veel mensen die ergens wonen of komen wonen en helemaal niets te maken willen hebben met participatie. Dat is in elke buurt zo.

Charly Tomassen is het eens met de stelling. Als je meer wilt bereiken moet je enorm in deze wijken investeren. In een van de herstructureringswijken in Arnhem bleek bijvoorbeeld dat de bestaande cultuur van die wijk zo stevig was, dat nieuwkomers ook weer heel snel vertrokken. In Malburgen wordt ook wel op die manier in de wijk geïnvesteerd. Gerard Anderiesen vindt de noodzaak van differentiatie wel groot als het gaat om de kwaliteit van de woningen. Differentiatie aanbrenge in het woningbestand in bijvoorbeeld Amsterdam-West is echt hard nodig. Een deel van deze woningen is niet meer van deze tijd en moet flink worden aangepakt. Als je niet differentieert in een wijk waar je 45.000 woningen hebt met een woonoppervlak van 50 à 60 m², heb je een probleem. Anderiesen vindt dat je de aanpak van de huizen gelijk moet laten lopen met de verbetering van kansen voor de bewoners.

differentiatie: etnisch of sociaal-economisch?

De vraag wordt gesteld of je bij de term differentiatie moet denken aan differentiatie naar etnische achtergrond of sociaaleconomische positie. Vaak is sprake van samenhang tussen beide. Als een wijk zwart zou zijn, maar met een grotere variëteit in sociaaleconomische positie, zouden er waarschijnlijk minder problemen zijn.

Een conferentiedeelnemer die vanuit het onderzoeksbureau Labyrint ondermeer onderzoek deed naar de wijk Kanaleneiland in Utrecht, deelt de scepsis van Ronald van Kempen over de verwachtingen ten aanzien van differentiatie. Volgens hem is veel beleid gestoeld op de gedachte dat je door het inbrengen van meer bewoners met hogere inkomens in een wijk de participatie en cohesie van de bewoners kunt versterken. Maar uit onderzoek blijkt juist dat de hoogste inkomensgroep het minste contact zoekt met de burens.

doorstroming

Toch ligt differentiatie van bewoners in het verlengde van differentiatie in woningen. Als je huurwoningen sloopt en er koopwoningen voor in de plaats zet, creëer je ook een differentiatie in de bevolking van die wijk. Je moet ervoor zorgen dat mensen in de wijk de mogelijkheid krijgen er door te stromen. Je moet dus gedifferentieerd bouwen voor de mensen uit de wijk zelf en voorkomen dat mensen er weg trekken. Vanuit de zaal wordt ingebracht dat je wel moet zien te voorkomen dat je een conglomeratie van allochtonen krijgt. Daarmee kun je voorkomen dat Nederlanders het beeld krijgen van 'zie je wel, ze kruipen allemaal bij elkaar'.

Veel beleid is gestoeld op de gedachte dat je door het inbrengen van meer bewoners met hogere inkomens in een wijk de participatie en cohesie van de bewoners kunt versterken. Maar de hoogste inkomensgroep zoekt juist het minste contact met de burens.

verhouding koop-huur

In Arnhem is een stedelijke woonvisie opgesteld door de gemeente waar de woningcorporaties zich achter hebben geschaard. Deze woonvisie moet ertoe leiden dat per gebied gezamenlijke afspraken worden gemaakt over de differentiatieverhoudingen. Voorheen werd gebouwd volgens het zogenaamde spiegelbeeldig bouwen (gelijke verhoudingen). Daar is men nu van afgestapt. Nu wordt meer gekeken naar de geschiedenis van een wijk en wordt op basis daarvan de verhouding koop-huurwoning opgesteld. Dit verschilt per wijk tot wijk, maar globaal genomen varieert dit van 30-70% tot 40-60%.

De afspraken over het bouwen van woningen in een bepaalde verhouding koop-huur lijken echter niet overal even goed naleefbaar. Dit is bijvoorbeeld het geval in de wijk Leidsche Rijn bij Utrecht. Opgemerkt wordt dat je ook vooral moet kijken naar wáár die woningen worden gebouwd. Hoe is de toegang tot het openbaar vervoer, welke voorzieningen zijn er in de buurt? De vraag is of mensen daar ook willen wonen. Kristien Kop is nu betrokken bij de bouw van een buurt in de Bijlmer waar de bewoners konden bepalen hoe er gebouwd werd. Daar wordt nu gespikkeld gebouwd: kopers zitten naast huurders en vrije sector huurwoningen. Zij weet zeker dat dat een leefbare groep wordt, en dat ze gaan betalen om de wijk schoon te houden.

Martien de Vletter wil naast deze discussie nog een hele andere kanttekening maken. Zij begrijpt de discussie, maar vindt het tegelijk belangrijk je te realiseren dat Nederland eigenlijk het paradijs is als het gaat om wonen in vergelijking met in andere landen van Europa of de wereld.

multicultureel bouwen

Wat is nu eigenlijk multicultureel bouwen? Nadia Jellouli-Guachati vindt het een mode-woord. Alles wat je bouwt heeft culturele aspecten. Als je het hebt over multicultureel bouwen moet je vaak eerst uitleggen wat het allemaal niet is. Daarom is dit waarschijnlijk een verkeerde term voor iets wat we willen zeggen. Ineke Werner van Beek sluit zich hierbij aan. Zij is er voorstander van dat woningen zo gebouwd worden dat ze levensloopbestendig zijn, voor een zo groot mogelijk publiek en zeker niet speciaal voor allochtonen of autochtonen. Maar zijn er verschillen in woonwensen van culturen? Volgens Ineke Werner van Beek niet. Tegelijk zegt Nadia Jellouli-Guachati dat je ook niet één woning kunt bouwen voor iedereen. De wensen van mensen verschillen. Lange tijd is er ook voor autochtonen geen inspraak geweest en was er nauwelijks keuzevrijheid. Waar het om gaat is dat de markt meer vraaggericht wordt in plaats van aanbodgericht. Als voorbeeld noemt ze een bouwopdracht van een Turkse kopersvereniging, waarbij 24 koopwoningen moesten worden gebouwd. De kopers mochten meepraten over de indeling van de woning. Het gevolg was dat er 24 verschillende plattegronden kwamen. De gemeenschappelijke factor was wel: een grote gesloten keuken, toiletten mogen niet grenzen aan de woonkamer of slaapkamer en het liefst wilde men een vierkante woonruimte. Nadia Jellouli-Guachati vindt ook dat je niet bang moet zijn om te zeggen dat bepaalde groepen een bepaalde woonwens hebben. Het betekent toch niet dat die woningen daarna voor niemand meer geschikt zouden zijn?

Ter afsluiting geven de panelleden in één zin weer wat er volgens hen nu echt moet gebeuren. Zij gaven het volgende aan:

- ▶ *Inzetten op communicatie met de verschillende doelgroepen*
- ▶ *Ruimte bieden aan de gebruiker, luisteren naar de bewoners en deze centraal stellen*
- ▶ *Bewoners de ruimte geven zelf met ideeën en initiatieven te komen*
- ▶ *Vooraf ook kijken naar wijken die niet nu niet in de herstructureringsplannen zijn opgenomen, zoals wijken uit de jaren 70 en 80.*
- ▶ *Als het mogelijk zou zijn: het atelier rijksbouwmeester een antwoord laten formuleren op de vragen die projecten opwerpen die dicht bij de praktijk staan.*
- ▶ *Doorgaan op de ingeslagen weg van ruimte en verrijking bieden en je nek uitsteken voor de inbreng vanuit de wijk.*

Tenslotte legt de voorzitter de zaal een stelling voor:

‘Ruimtelijke concentratie van allochtonen is niet eng of gevaarlijk’.

De overgrote meerderheid van de mensen in de zaal steekt hierop zijn hand op.

Workshop: Culturele diversiteit in architectuur.

Jonge architecten en ontwerpers presenteren hun visie en werken.

Ergun Erkoçu en Abdelhuhab Hammiche

Architecten van bureau Memar.Dutch

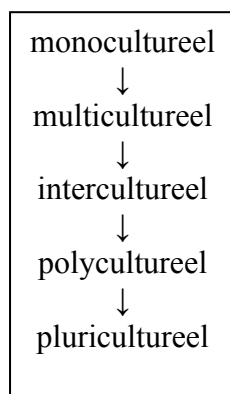
In deze workshop geven de architecten van Memar.Dutch ondermeer hun visie op de rol van de architect in relatie tot de opdrachtgever. De architect zou vooral goed moeten kijken naar de eigenlijke wensen van de opdrachtgever. In probleemwijken zien ze vooral kansen in de buitenruimte, en richten zij zich op het versterken van het 'wij-gevoel'. In hun ontwerpen zijn ze volgens zichzelf minder behoudend dan sommige Nederlandse architecten, omdat zij meer kijken naar de huidige context en de toekomst.

De architect moet de opdrachtgever niet geven wat hij vraagt, maar wat hij wil. De architect is de vertolker van de wensen van de opdrachtgever.

relatie architect-opdrachtgever

De heren Erkoçu en Hammiche inventariseren bij de deelnemers het beeld dat leeft ten aanzien van de rol van de architect als opdrachtnemer ten opzichte van de opdrachtgever. Genoemd worden: eigenzinnigheid, brutaliteit, dienstbaarheid, vertaling van het programma van eisen, het helder krijgen van de vraag van de opdrachtgever en het centraal stellen van de gebruiker. In de optiek van Memar.Dutch moet de architect de opdrachtgever niet geven wat hij vraagt, maar wat hij wil. De architect heeft hierbij de rol van vertolker van de wensen van de opdrachtgever. Het probleem is vaak dat opdrachtgevers denken dat ze weten wat ze willen, maar vaak is dat niet het geval.

Volgens de architecten Erkoçu en Hammiche kijkt hun bureau los van opdrachten naar tendensen in de samenleving, en zijn er ook binnen en multiculturele bouwen verschillende tendensen of fases waarneembaar. Aanvankelijk bouwde men vooral monocultureel, daarna was multicultureel en vervolgens intercultureel. Met dat laatste hield Memar.Dutch zich vier jaar geleden bezig. Op dit moment bouwen ze meer volgens het pluriculturele idee (volgend op het polyculturele), waarbij eigenlijk word gestreefd naar het monoaspect binnen het culturele. Met andere woorden: hierbij wordt niet gekeken naar één aspect van de multiculturaliteit, maar wordt binnen het interculturele gekeken naar verschillen in leefstijlen.

schilderswijk

In verband met een opdracht voor de Schilderswijk in Den Haag hebben de architecten van Memar.Dutch een stedenbouwkundige analyse gemaakt van deze wijk. Daarbij is uitgebreid gekeken naar het netwerk van de immigranten. Net als in de buitenwijken ('banlieus') van Marseille, zijn in de Schilderswijk veel problemen. Maar in de Schilderswijk ligt ook een grote kans: de openbare ruimte die nu niet benut wordt. In de visie van de architecten is de scheiding tussen privé en openbare ruimte nu veel te hard, en moet juist daar naar mogelijkheden worden gezocht. Bijvoorbeeld door kleine wijkjes of gemeenschapjes te creëren in die openbare ruimte, zodat het 'wijk'-gevoel wordt versterkt. Op basis van deze analyse willen de architecten in deze wijk het verzorgingshuis een belangrijke rol in de wijk laten spelen, door daar bijvoorbeeld een tandarts en een dokter in te laten vestigen, zodat ook jongeren het verzorgingshuis in worden getrokken.

In de schilderswijk zijn veel problemen, maar er ligt ook een grote kans: het gebruik van de openbare ruimte.

poldermoskee

Memar.Dutch laat plaatjes zien van het ontwerp van een multiculturele moskee in Rotterdam, die ze zelf de poldermoskee noemen. In de visie van Memar.Dutch kan de clichéverschijningsvorm van een moskee met een standaard minaret in Nederland niet meer. De architecten Erkoçu en Hammiche noemen dit de 'heimweemoskee'. Zij vinden dat je moet kijken naar de huidige context en moet je bouwen voor de toekomst. In het ontwerp van Memar.Dutch heeft de moskee naast de gebedsruimte ook een café, een speelruimte, en een kunst- en atelierruimte. Het park waarin de moskee ligt loopt door tot op het dak van de moskee, en de moskee staat nadrukkelijk ook open voor Nederlanders. De entree is een grote ruimte voor ontmoeting. Volgens de architecten spelen zijn hiermee in op de behoeften van de gebruikers, van zowel Turkse als Marokkaanse gebruikers. De vraag is anders en dit vraagt ook om een ander antwoord. In samenhang hiermee is ook de beantwoorder anders. De heren Erkoçu en Hammiche zien het zo: 'Als Marokkaanse of Turkse architect ben je tevens gebruiker.'

multiculturele buitenruimte

Voorafgaand aan de presentatie hebben de deelnemers aan de workshop vragen geformuleerd aan Memar.Dutch. Een van deze vragen was: welke specifieke behoeften zijn er ten aanzien van de inrichting van de buitenruimte als het gaat om multicultureel bouwen?

Memar.Dutch heeft zich hier bij de (her)inrichting van de schilderswijk in Den Haag mee bezig gehouden. Bij de inrichting hebben zij gelet op de verschillende gebruikers van die ruimte: zowel mannen als vrouwen en kinderen. Bij de inrichting zorgen ze ervoor dat er een plek is voor vrouwen en een plek voor mannen. Ook is er een plek waar beide groepen elkaar kunnen ontmoeten. Tegelijk is er een speelplek voor de kinderen en is er een plaats waar kan worden gebarbecued.

De moskee met minaret is een heimweemoskee. Meer van deze tijd is de poldermoskee, waarin zowel een gebedsruimte als een café, speelruimte en ateliers te vinden zijn.

culturele identiteit

Een tweede vraag van de deelnemers aan Memar.Dutch was: wat zijn de specifieke elementen in de opbouw van een woning tussen migranten en Nederlanders, of zijn er geen verschillen?

In hoeverre hou je rekening met de culturele identiteit in behoeftes? Of: hoe wordt rekening gehouden met de veranderingen en behoeftes van verschillende generaties?

Volgens Memar.Dutch kun je binnen de architectuur op twee manieren werken: gericht op de vormtaal, of gericht op de functie. Memar.Dutch doet vooral het laatste. Zij kijken allereerst praktisch: hoe zorg je ervoor dat bezoekers van de moskee op een handige manier hun schoenen uit kunnen trekken? De wens van interactiebevordering tussen verschillende groepen vertaalt zich in het ontwerp van de moskee in de combinatie met een café en vergaderzaal. Je kunt je afvragen of je daarmee de culturele identiteit niet weggooit, maar Memar.Dutch antwoordt dan: ‘wat is identiteit?’. Houdt identiteit in dat ik daadwerkelijk kan bidden in de moskee? Volgens de architecten van Memar.Dutch is het vooral van belang dat je als bezoeker een reden hebt het gebouw binnen te gaan en dat je daar daadwerkelijk iets te zoeken hebt.

angst voor het nieuwe

Vaak is bij het bouwen van kerken en moskeeën sprake van angst voor het nieuwe. Alleen al om die reden wordt volgens Memar.Dutch vaak gekozen voor Nederlandse architecten. De opdracht die Memar.Dutch kreeg voor het ontwerp van de moskee was afkomstig van een bestuur dat bestond uit tweede generatie allochtonen die zelf ook op de grens zitten tussen oud en nieuw. Om die reden is gekozen voor een bureau als Memar.Dutch.

Aan het einde van de workshop wordt de deelnemers gevraagd opnieuw vragen te formuleren die kunnen worden meegegeven aan Forum, als opdracht voor het multiculturele bouwen. De deelnemers willen Forum graag het overzicht van de fases in multicultureel bouwen meegeven dat Memar.Dutch liet zien (van monocultureel tot pluricultureel). Daarnaast vinden de deelnemers het verassend dat een moskee er ook uit kan zien als de poldermoskee. Dit biedt ook hoop voor bijvoorbeeld vergunningaanvragen voor het bouwen van een moskee in een nieuwe wijk. Meestal zijn de reacties op zo’n vergunning aanvraag enorm negatief, vanwege het clichébeeld van de moskee dat men daarbij voor ogen heeft. Het laten zien van zo’n nieuw beeld van een moskee zou deze weerstand en het negatieve beeld weg kunnen nemen.

Voor meer informatie: www.memardutch.nl

Workshop: Rotterdam en Mensen maken de stad

Wim Lakmaker

Wim Lakmaker geeft een toelichting op het beleidsprogramma 'Mensen maken de stad' in Rotterdam. Hij legt uit hoe het initiatief van één straat in Rotterdam, de Opzoomerstraat, is uitgegroeid tot een breed programma met positieve effecten.

initiatief uit de straat

Het beleidsprogramma 'Mensen maken de stad' is gericht op het bevorderen van sociale cohesie en actief burgerschap en bestaat uit drie onderdelen:

- Opzoomeren
- Stadsetiquette
- Sociaal Contract

Het belangrijkste kenmerk van het programma is dat het uitgaat van mensen die iets willen doen voor hun straat. Om met wijken aan de slag te gaan, worden ze ingedeeld volgens de zogenaamde straatladder (zie afbeelding) en gecategoriseerd als hetzij probleemwijk, bedreigde wijk of onveilige wijk. Afhankelijk daarvan wordt bepaald onder welk programmaonderdeel de straat komt te vallen.

De straatladder uit Rotterdam

opzoomeren

Opzoomerstraten zijn straten die zelf initiatief tonen om iets gezamenlijks in hun straat te doen. De term is afkomstig van de Opzoomerstraat, waar de bewoners in 1989 het wachten op beloofde aanpak van de straat beu waren en zelf het initiatief namen hun straat aan te pakken. Dit werkte zo positief dat de gemeente Rotterdam dit als voorbeeldinitiatief stelde voor sociale vernieuwing in de buurt. Daarmee werd het 'Opzoomeren' geboren en op steeds grotere schaal gestimuleerd. De gemeente heeft sindsdien dit soort initiatieven gestimuleerd door deze straten te ondersteunen en bij de uitvoering van activiteiten te faciliteren.

Als gevolg hiervan heeft de gemeente in 1994 voor het eerst de stedelijke manifestatie ‘Opzoomerdag’ georganiseerd. Dit was het begin van de oprichting van Opzoomer Mee, een stedelijk campagnebureau dat de implementatie en verdere ontwikkeling van het Opzoomeren moest aanjagen. Inmiddels zijn er 1600 Opzoomerstraten in Rotterdam en is de Opzoomerdag een jaarlijkse campagne. Op deze dag doen de straten iets gezamenlijks en vieren ze samen feest. Het belangrijkste is dát ze iets doen, niet wát ze doen.

Opzoomerstraat.

Rotterdam, 1989. De bewoners van de Opzoomerstraat krijgen al een paar jaar te horen dat hun straat het jaar erop aan de beurt is voor vernieuwing. De bewoners stellen zich hier op in, maar jaar na jaar gebeurt er niets. Ondertussen verloedert en vervuult de straat omdat kapotte verlichting en andere zaken niet meer worden vervangen in afwachting van de plannen.

Tijdens een emotionele straatvergadering doorbreekt een bewoner de litanie van klachten met het voorstel om zelf de straat schoon te maken. Drie bewoners gaan aan de slag en schakelen daarbij ook de kinderen in. Ze kopen zelf nieuwe lampen, leggen geveltuinen aan. In een paar maanden tijd doen steeds meer mensen mee. Het gevolg is dat de straat enorm opknapt en de bewoners elkaar weer leren kennen en bij elkaar op de koffie komen. Dit is het begin van het Opzoomer-initiatief.

De bewoners van de Opzoomerstraat zijn nu, anno 2006, nog steeds actief. Ze hebben inmiddels zelfs voorzieningen in eigen beheer opgezet, waaronder een overdekte fietsenstalling en een soort buurthuis.

Stadsetiquette en sociaal contract

Maar wat doe je met de straten die onder aan de straatladder staan en dus laag scoren op de veiligheidsindex, en waar de bewoners zelf geen initiatief nemen? Hiervoor heeft de stad Rotterdam de interventie Stadsetiquette bedacht. De stadsetiquette heeft als doel de bewoners te stimuleren onderlinge afspraken te maken. Deze werkmethode kent drie fases: de sociale diagnose van de straat, de startfase en de realisatiefase. Het gaat om een intensieve werkmethode, waarbij een heel scala aan partners de straat ingaat op zoek naar bewoners die bereid zijn langdurig hun nek uit te steken voor de straat.

inzet professionals

In de eerste fase worden allerlei professionals bij elkaar gehaald die bekend zijn met de wijk, bijvoorbeeld de wijkagent, een onderwijzer, het jongerenwerk en woningbouwcorporaties. Hen wordt gevraagd naar hun beeld van de straat en de problemen die er zijn. Daarnaast probeert men minimaal 75% van alle bewoners uit de straat te spreken. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een vragenlijst. Dit levert meestal een aardig beeld op en ook verschillende beelden vanuit de verschillende beroepen. Als bijvangst kom je ook vrij goed te weten wat er allemaal speelt in de straat, zoals op het gebied van geweld, talachterstanden et cetera. Het is echter nog lastig met deze informatie verder iets te doen. Het resultaat van deze eerste fase is een actieplan.

In de wijken die intensief worden aangepakt, wordt soms letterlijk geoefend met het elkaar groeten.

straatkeuring

In de startfase verblijven medewerkers 3 à 4 maanden vrij intensief in de straat. Soms wordt letterlijk geoefend met het elkaar groeten. Het blijkt dat dit werkt. Vervolgens wordt een straatagenda afgesproken. In dit document zijn de afspraken tussen de bewoners en de straat en de instituties (Sociaal Contract) vastgelegd. De realisatiefase is de laatste fase die onbeperkt duurt. Nu moet de agenda worden waargemaakt. Om dit te evalueren wordt jaarlijks een 'straatkeuring' gehouden, een gesprek waarin wordt gekeken hoe het er voor staat bij de straat en wat wel en niet goed loopt. Inmiddels zijn 180 straten op deze wijze aangepakt. Zoals het er nu uitziet komen daar nog 250 straten bij. Deze intensieve aanpak kost gemiddeld € 30,000,- per straat, tegenover gemiddeld € 1000,- per Opzoomerstraat.

meer vertrouwen

De effecten van het programma zijn erg positief. Van alle bewoners vindt 96% dat zij beter contact hebben met de burens. 68% heeft meer vertrouwen in de buurt en vindt dat het gedrag op straat is verbeterd. 78% zegt meer respect te ervaren. Ook de Universiteit van Amsterdam onderzocht het programma en heeft deze resultaten bevestigd. Hun conclusie is vooral: doorgaan met het programma. Het heeft vijftien jaar gekost om zover te komen. Nu moet vooral worden doorgezet.

academie Opzoomeren

Voor de komende vier jaar zijn er diverse plannen. Zo is het de bedoeling dat er een Academie Opzoomeren en Mensen maken de stad komt, voor training en uitwisseling. Hier kunnen mensen worden getraind in de wijze waarop je elkaar kunt aanspreken op dingen. Daarnaast wil het programma verbreding en verankering zoeken bij andere programma's, zoals 'Geweld achter de voordeur'. Het belangrijkste blijft: doorgaan en met vallen en opstaan verder zien te komen.

Workshop: “Kamers met kansen”

Michael Turel

Kamers met Kansen bestaat uit een brede alliantie van verschillende organisaties die zich richt op jongeren in een achterstandspositie. Betrokken zijn woningcorporaties, onderwijsinstellingen, welzijnsinstellingen, bedrijfsleven en overheid. Het uitgangspunt is dat een preventieve aanpak vroegtijdig schoolverlaten, langdurige jeugdwerkloosheid en maatschappelijke uitval moet voorkomen. Centraal in de aanpak staat huisvesting.

oorsprong

Een belangrijk onderdeel van Kamers met Kansen is het Foyer-concept of werkhotel. Het concept is afkomstig uit het Frankrijk van de 19^e eeuw waar in die tijd al huizen waren die onderdak, training en onderwijs aan jonge arbeiders moest bieden. Inmiddels wordt het concept van werkhotel al langere tijd met succes toegepast in zowel Frankrijk als Engeland. Rond 1995 gingen de eerste groepjes Nederlanders naar Engeland om daar naar de foyers te kijken. De SEV (voorheen Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting), een organisatie die experimenten rond het wonen start en bevordert, trok actief aan deze mogelijkheid iets effectiefs en duurzaam voor jong volwassenen met achterstanden naar Nederland te halen. Dat leidde tot enkele projecten die vanaf 2000 van start gingen in Vlissingen, Dordrecht, den Haag, Leiden en Den Helder. Inmiddels zijn er 12 projecten in het land en zijn er vele tientallen initiatieven bekend. Hoewel er overeenkomsten zijn met de “foyers des jeunes travailleurs” in Frankrijk, kennen de foyers daar geen structurele begeleiding van de tijdelijke bewoners. En dat is wel de kern van de Engelse en nu ook van de Nederlandse aanpak. Rond 2004-2005 heeft de SEV het concept en de ervaringen met Kamers met Kansen aan Aedes, de vereniging van woningcorporaties overgedragen.

hoe werkt het?

Jongeren die in een moeilijke situatie zitten krijgen voor een periode van ongeveer anderhalf jaar woonruimte en coaching aangeboden. Dit moet de gemotiveerde jongere helpen zijn of haar leven goed op de rails te krijgen en dit middels een persoonlijk ontwikkelingsplan uit te werken. In de praktijk gaat het vaak om werkloze jongeren, vroegtijdige schoolverlaters, ex-delinquenten, jongeren met bepaalde achterstanden, met minder sociale vaardigheden en of een verkeerd zelfbeeld. Aan het begin van het verblijf gaat natuurlijk een intake en assessment vooraf.

methodiek

De coaches werken volgens de competentiemethodiek, er wordt van de mogelijkheden, ideeën en wensen van de bewoner uitgegaan. De jongere moet zelf plannen en ondernemen om de doelen te bereiken. Dit gaat beter als je dat zelf onderneemt dan wanneer volwassenen voor jou bedenken wat het beste is. Er wordt niet gauw geoordeeld. Wel hebben coach en bewoner maandelijks overleg waarbij het persoonlijke ontwikkelingsplan op onderdelen wordt besproken en zonodig actiepunten worden afgesproken. Ketenafspraken met andere partijen maken het mogelijk naar werkgevers, opleidingen of specialisten te verwijzen. Het is de bedoeling dat de bewoners zo gauw mogelijk een vorm van dagactiviteiten hebben. Dat kan vrijwilligerswerk zijn, maar op den duur moet de jongere toch kiezen: opleiding, stage, werkervaringsplaats, werk.

Naar de methodiek en de resultaten zijn inmiddels enige onderzoeken verricht. Deze lijken erop te wijzen dat een jongere na ongeveer driekwart tot anderhalf jaar zijn leven weer op de rit heeft. Dit is redelijk snel als je bedenkt dat van de instromers in de foyers ongeveer 60% geen vast eigen woonadres had en schulden had opgebouwd.

Bij de foyers wordt uitgegaan van de mogelijkheden, ideeën en wensen van de jongeren: ze moeten zelf actie ondernemen.

relatie met buurt

Er zijn vanzelfsprekend huisregels waar de jongeren zich aan moeten houden. Omdat de projecten vaak in woonbuurten liggen zijn de jongeren min of meer gedwongen te leren hoe je in een buurt moet handhaven en hoe het “subtiele spel” van omgang met elkaar werkt. Soms zijn er onderin de foyer of het werkhotel voorzieningen zoals een restaurant, internetcafé of sportcentrum, en mag ook de buurt daar gebruik van maken. Dit levert tegelijk stageplaatsen op in samenwerking met opleidingen, brengt de jongeren in die voorziening bij elkaar en kan de jongeren ook weer met de buurt in aanraking brengen.

toekomst

De bedoeling is een soort federatie van Kamers met Kansen op te richten zodat de projecten hun krachten kunnen bundelen. De lokale projecten kunnen geleidelijk hun methodiek en cursussen gaan delen en op elkaar afstemmen. Ook kan bijvoorbeeld uitwisseling tussen de coaches en bewoners georganiseerd worden. Een bundeling van krachten moet ook duidelijk maken wat de mogelijke organisatiemodellen en financieringsvormen zijn om de Kamers met Kansen-projecten succesvol en minder kwetsbaar te maken.

Hierbij hoort een op te zetten cliëntvolgsysteem met waarborging van de privacy. Op hoger niveau moeten de cijfers ook inzicht geven in de trajectkant: hoeveel mensen stromen erin, hoelang duren de trajecten, wat kosten deze, zijn ze succesvol, et cetera. Deze monitor moet de professionals inzicht geven maar dient ook als benchmark om met de anderen door te praten. En het zal zeker ook dienen om subsidiegevers en gemeenten inzicht in de resultaten te geven.

Ondertussen heeft de politiek ook al belangstelling getoond voor de foyers. De foyers blijken te voorzien in een behoefte aan een duurzamere aanpak van de jongeren in een achterstandpositie.

Voor meer informatie zie www.kamersmetkansen.nl

Foyer. Foto: Kamers met Kansen